

Reformy Michaiła Gorbaczowa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: A. Jach, *Wpływ głośności na narodziny nowej kultury politycznej i społecznej aktywność obywateli ZSRR w drugiej połowie lat 80. XX w.* Cytat za: Na wschód od linii Curzona : księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi, red. R. Król-Mazur, M. Lubina, Kraków 2014, s. 51.
- Źródło: A. Bartnicki, *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa.* Cytat za: *Miscellanae Historico-Iuridica* 7, (2009), s. 196-197; 206 – 207.
- Źródło: P. Kuspys, *Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy.* Cytat za: *Biuletyn Opinie* 10 (2009), s. 2.
- Źródło: Jacek Kaczmarski, *Czastuszki o Pierestrojce*, 1987.
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 460-461.
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 456.
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 455-456.
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 462.
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 474.

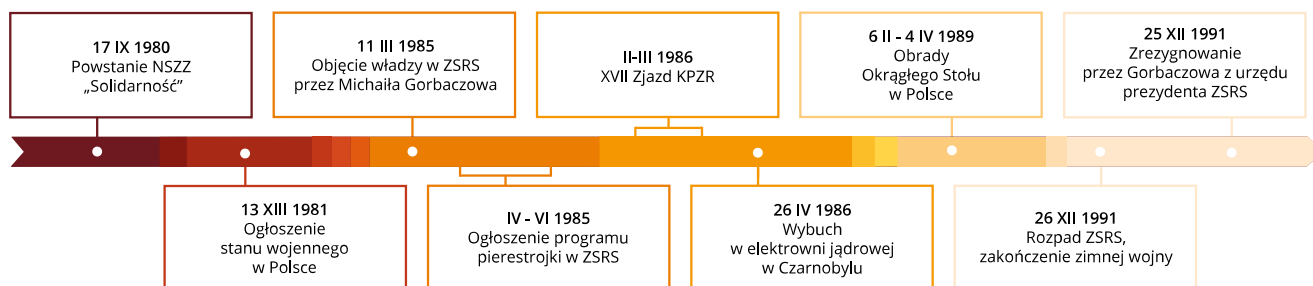
- Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 453.
- Źródło: Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

Reformy Michaiła Gorbaczowa

Michaił Gorbaczow był sekretarzem generalnym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego w latach 1985-91.

Źródło: Vladimir Vyatkin, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Marzec 1985 roku. Władzę w ZSRS objął pięćdziesięcioletni Michaił Gorbaczow. To pierwsza oznaka, że nadeszło „nowe”. Jego trzech poprzednicy, którzy zmarli w ciągu ostatnich trzech lat, byli schorowanymi starcami. Nowy przywódca wiedział, że w kraju było źle. Gospodarka upadła, Zachód uzyskał przewagę. Gorbaczow miał pomysł na reformy. Co z tego wynikło dla niego, dla państwa?

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Przedstawisz reformy wewnętrzne Michaiła Gorbaczowa i ich następstwa.
- Rozpoznasz przykłady nowych elementów w polityce zagranicznej ZSRS, wprowadzonych przez Michaiła Gorbaczowa po 1985 roku.

- Wyjaśnij, dlaczego rosyjskie słowa *głasnost* i *pierestrojka* weszły do światowego języka.

Przeczytaj

Mocarstwo w kryzysie

Sowiecki przywódca Leonid Breżniew w październiku 1981 r. w rozmowie z I sekretarzem Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec, rządzącej w Niemieckiej Republice Demokratycznej (NRD), Erichem Honeckerem przyznał, że gospodarka jego kraju znalazła się w katastrofalnym stanie.

Erich Honecker, przywódca Niemieckiej Republiki Demokratycznej w latach 1971-89 i Leonid Breżniew, przywódca Związku Sowieckiego w latach 1964-82.

Źródło: Bundesarchiv, Bild 183-W0910-327, jewiki.net, licencja: CC BY-SA 3.0.

Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz

Historia powszechna. Wiek XX

Szczególnie niekorzystnie wyglądała sytuacja w rolnictwie, co wymuszało konieczność zakupu dużych ilości zboża za granicą. Kraj trawiła także **korupcja** na wszystkich szczeblach państwa i rządu. Coraz jaskrawiej uwidoczniały się niekorzystne zjawiska społeczne przejawiające się przede wszystkim w szerzącym się alkoholizmie.

Źródło: Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

Michaił Gorbaczow zdawał sobie sprawę z sytuacji gospodarczej i społecznej kraju. Od 1970 roku zasiadał we władzach centralnych, a od 1978 roku odpowiadał za rolnictwo w całym państwie.

Cel: uratować Związek Sowiecki

Michaił Gorbaczow obejmując władzę w 1985 roku był najmłodszym przywódcą w historii ZSRR, okazało się, że był też ostatnim.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Michaił Gorbaczow został wybrany na sekretarza generalnego KC KPZR 11 marca 1985 roku. Przez ostatnie lata rządili krajem politycy, którzy z powodu chorób i archaicznych poglądów nie podejmowali reform albo rządili zbyt krótko (jak Jurij Andropow), aby wprowadzić większe zmiany.

Pogrążony w kryzysie Związek Sowiecki wymagał zmian w wielu sferach. Odstawał coraz bardziej od Zachodu, gdzie rozwijały się nowoczesne technologie i systematycznie rósł poziom życia ludności. Związek Sowiecki przegrywał tę rywalizację. Groziło mu też, że przegra wyścig zbrojeń i utraci status światowego mocarstwa. Michaił Gorbaczow chciał temu zapobiec poprzez reformy, które nazwał *pierestrojką* – przebudową.

Pierestrojka

Gorbaczow przedstawił program pierestrojki w kwietniu i czerwcu 1985 roku.

☞ Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

Sekretarz generalny mówił o mechanizmie gospodarczym, który wiązał się z naciskiem na rozwój naukowo-techniczny, odrodzeniem produkcji maszyn w ZSRR, produkcją nowych maszyn i wyposażenia oraz stosowaniem nowych technologii. Jednocześnie Gorbaczow przedstawił koncepcję opartą na decentralizacji zarządzania gospodarką, poszerzaniu uprawnień przedsiębiorstw, wprowadzeniu zasad kalkulacji ekonomicznej, a także zwiększeniu odpowiedzialności i zaangażowania kolektywów pracowniczych.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 453.

Były to zaskakujące propozycje. Nowy sekretarz generalny różnił się od swoich poprzedników nie tylko opinią na temat niezbędnych działań, ale również sposobem bycia. W czasie podróży rozmawiał z ludźmi. Zyskiwał ich sympatię i poparcie. Gorbaczow dostał kredyt zaufania od społeczeństwa, ale nie od działaczy partyjnych. Oni nie byli zwolennikami zmian, jakie proponował.

Głasnost

Na XVII Zjeździe KPZR w lutym i marcu 1986 r. Michaił Gorbaczow ogłosił kolejną zaskakującą zmianę w sowieckiej polityce: *głasnost*, co znaczy jawność.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

„Poszerzenie jawności jest dla nas kwestią zasadniczą [...] – oświadczył sekretarz generalny. – Bez jawności nie jest możliwa demokratyzacja, polityczna aktywność mas i ich udział w rządzeniu. [...] Czasami, kiedy poruszamy temat jawności, wzywają nas, byśmy ostrożniej mówili o naszych brakach i przeoczeniach, o trudnościach, nieuniknionych w każdym aktywnym działaniu. Tu może być tylko jedna odpowiedź – leninowska: komuniści zawsze i w każdych warunkach potrzebują prawdy. [...] Dlatego należy wprowadzić bezwarunkową i powszechną jawność”.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 474.

Polecenie 1

Czy uważasz, że stwierdzenie wysunięte przez Gorbaczowa, iż: *komuniści zawsze i w każdych warunkach potrzebują prawdy*, jest prawdziwe? Odpowiedź uzasadnij.

Reformy, jakie zamierzał wprowadzić Michaił Gorbaczow, nie miały zastąpić dotychczasowego systemu innym, lecz go dostosować do współczesnych realiów i uczynić ZSRS zdolnym do rywalizacji z Zachodem. W krajach komunistycznych nie obowiązywały zasady wolnorynkowe, lecz była to gospodarka centralnie planowana. O tym, jakie towary produkowano i w jakiej ilości, decydowały władze partyjne, a nie potrzeby mieszkańców.

Przedsiębiorstwa były państwowe i nie mogły zbankrutować, nawet jeśli marnotrawiły surowce i energię, zatrudniały zbyt wielu pracowników i ponosiły znaczne straty. Kontrola jakości nie działała. Stały deficyt towarów na rynku powodował, że ludzie kupowali wszystko, co na nim się pojawiło. Pracownicy zarabiali mało, ale wiedzieli, że nawet jeśli

będą pracować niewydajnie, nie zostaną zwolnieni. Panowała **cenzura**, która pozwalała władzom ukrywać problemy kraju, a osoby, które odważyły się na krytykę, poddawano represjom.

Gorbaczow chciał to zmienić.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

W 1986 r. na spotkaniu z dziennikarzami Gorbaczow przedstawił swoje zdanie na temat tego, jak powinny wyglądać relacje władzy z opozycją: „wiele spośród naszych konserwatywnych działań, błędów i niedociągnięć, które powodują paraliż intelektualny i marazm twórczy, zarówno w partii, jak i w państwie, jest spowodowanych brakiem opozycji, alternatywnych opinii i ocen. I tutaj, na obecnym poziomie rozwoju społeczeństwa, rolę swoistej opozycji mogłaby odgrywać prasa”. Była to główna różnica między Gorbaczowem a Andropowem. Nowy sekretarz generalny popierał ideę opozycji i uważał, że nie da się jej uniknąć. Gorbaczow wierzył we własne siły i nie obawiał się tego przeciwnika. W ten sposób doszło do przerwania tradycji totalitaryzmu.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 462.

Dla Zachodu – ale i państw bloku wschodniego – zmiany, jakie zapowiedział Gorbaczow, były zaskakujące. Bardzo szybko rosyjskie słowa *pierestrojka* i *głasnost* weszły do innych języków, bo przetłumaczone traciły swe znaczenie.

Pierestrojka w praktyce. Gospodarka

Michaił Gorbaczow, wbrew swoim doradcom, postanowił wykorzystać w produkcji cywilnej sposoby, znane w przemyśle obronnym. Tam wojsko składało zamówienia, kontrolowało jakość produkcji i odbierało gotowe wytwory. System ten dobrze funkcjonował, ponieważ wojskowi kontrolerzy byli niezależni od dyrektorów przedsiębiorstw, produkujących dla wojska i rzetelnie pilnowali jakości. Doradcy twierdzili, że ta biurokratyczna i nierealistyczna metoda nie sprawdzi się. Mieli rację. W przedsiębiorstwach cywilnych kontrolą zajmowali się urzędnicy. Dyrektorzy dawali im łapówki i dzięki temu mogli wypuszczać na rynek, tak jak dotychczas, wadliwe produkty.

Kampania antyalkoholowa

W Związku Sowieckim spożywano bardzo dużo alkoholu. Michaił Gorbaczow, kierując się m.in. troską o zdrowie społeczeństwa, chciał to zjawisko ograniczyć.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

Na początku maja 1985 r. zostało przyjęte postanowienie KC KPZR i Rady Ministrów ZSRR, które w praktyce było pierwszym krokiem do wprowadzenia w kraju prohibicji. W dokumencie pojawiły się zapisy o planach zwiększenia produkcji win wytrawnych i piwa, ale w rzeczywistości wielokrotnie zmniejszono liczbę sklepów monopolowych, zamykano piwiarnie, ograniczano produkcję szklanych naczyń przeznaczonych do spożywania napojów alkoholowych, a w nielicznych regionach ZSRR, w których uprawiano winorośl, doszło do likwidacji winnic.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 455–456.

Gdy alkohol stał się trudno dostępny, zaczęto sobie radzić na inne sposoby.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

Zmniejszenie sprzedaży alkoholu przez państwo (można nawet mówić o zaprzestaniu handlu) zaowocowało zwiększeniem jego nielegalnej produkcji. W sklepach brakowało cukru, choć jego sprzedaż w 1988 r. w porównaniu z 1985 r. wzrosła o 18% i wyniosła 9280 tys. ton. Z lad sklepowych znikaly wyroby cukiernicze, tanie cukierki i koncentrat pomidorowy. Z tych artykułów spożywczych „ludowi twórcy” potrafili zrobić samogon. [...] Na dużą dzielnicę przypadały dwa albo trzy sklepy monopolowe. Wystawały przed nimi ogromne kolejki, a stojący w nich ludzie dosadnie wyrażali swoją „wdzięczność” dla pomysłodawcy kampanii antyalkoholowej Michaiła Gorbaczowa i jego współpracowników.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 456.

Z powodu rozpoczęcia kampanii antyalkoholowej Michaił Gorbaczow zyskał przydomek *mineralnyj sekretar*. Jego polityka w tej dziedzinie nie wpłynęła w decydujący sposób na poparcie ze strony społeczeństwa, ale miała ogromne konsekwencje gospodarcze.

Dlaczego kampania antyalkoholowa się nie powiodła? Sowiecki przywódca nie docenił przyzwyczajęń obywateli swego kraju, którzy chętnie topili smutki codziennego życia w wódce. Gdy jej brakowało, automatycznie wzrastała produkcja nielegalnie pędzonego bimbru. Nie zniechęcały do tego procederu nawet wysokie kary administracyjne.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

Powierzchnia winnic w latach 1985–1988 zmniejszyła się o 30%. Budżet poniósł ogromne straty. Z rynku zniknął towar, który był jednym z niewielu stale wytwarzanych produktów w kraju, znajdującym się w stanie ciągłego kryzysu. Oczywiście znacznie zwiększył się deficyt budżetowy. Skarb Państwa szacował straty: według planu w 1985 r. powinno zostać odnotowane 60 mld rb zysku, w 1986 r. – 38 mld, w 1987 r. – 35 mld, a w 1988 r. – 40 mld. Straty w budżecie były na tyle poważne, że ich skutków nie udało się złagodzić aż do ostatnich dni istnienia ZSRR. Eksperymenty dotyczące zwalczania „monopolowych pieniędzy” spowodowały pojawienie się negatywnych długofalowych czynników w gospodarce – rosnącej inflacji i zwiększenia deficytu towarowego.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 456.

Po kilku latach odnotowano pewną poprawę zdrowia społeczeństwa, spowodowaną kampanią antyalkoholową. Jednak skutki gospodarcze były bardzo odczuwalne i w 1988 r. władze się z niej wycofały.

Ciekawostka

W sklepach sprzedawano dwie butelki wódki na osobę. Gdy ktoś organizował np. stypę, musiał uzyskać zaświadczenie w urzędzie stanu cywilnego lub na milicji i na jego podstawie mógł kupić 12 butelek.

Walka z korupcją

Łapówkarstwo i omijanie prawa było powszechne w krajach, w których nie działały normalne mechanizmy rynkowe i nie funkcjonowała rzeczywista kontrola, jak to jest w krajach demokratycznych.

((Rudolf G. Pichoja

Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991

System radzieckiej gospodarki był z założenia przestępczy. Przypadki omijania prawa nie były w żadnym wypadku typowe jedynie dla działaczy gospodarczych. Były one nieodłącznie związane z metodami zarządzania w warunkach totalnego „rozdzielnictwa środków”, w których o „być albo nie być” danej sfery działalności nie decydowała jej rentowność ani skuteczność zarządzania, ale opinia urzędnika w ministerstwie lub organizacji partyjnej – od komitetu rejonowego do KC. O tym, czy przedsiębiorstwa zostaną wyposażone w obrabiarki, otrzymają metal, oprzyrządowanie i środki na rozwój produkcji, czy dostaną zgodę na zatrudnienie dodatkowych pracowników, a także na budowę nowych zakładów, stadionów i realizację innych przedsięwzięć, decydowali biurokraci.

Źródło: Rudolf G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945–1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011, s. 460–461.

Michaił Gorbaczow postanowił ukrócić korupcję i omijanie prawa. Obywatelom bardzo się to spodobało. W rzeczywistości zarzuty korupcyjne stawiano przede wszystkim przeciwnikom politycznym. Korupcja nadal miała się dobrze.

Katastrofa w Czarnobylu

26 kwietnia 1986 r. z powodu błędów konstrukcyjnych reaktora i błędów proceduralnych doszło do wybuchu i pożaru w elektrowni jądrowej w Czarnobylu na Ukrainie. Do atmosfery dostały się substancje radioaktywne, które skażyły ziemię na terenie Ukrainy, Białorusi i Rosji.

((Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz

Historia powszechna. Wiek XX

W wyniku wybuchu i jego skutków śmierć poniosło ponad 5 tys. osób, a ok. 30 tys. zostało napromieniowanych.

Źródło: Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

Wśród ofiar było wiele osób zaangażowanych w usuwanie skutków wybuchu. Nie poinformowano ich o zagrożeniu ani nie zabezpieczono odpowiednio.

Na [Kremlu](#) najpierw zadecydowano, aby nie podawać informacji o katastrofie, a później umniejszono jej rozmiary i skutki. Nie odwołano pochodów pierwszomajowych, co niepotrzebnie naraziło ludzi na wchłanianie promieniowania. Postawa Michaiła Gorbaczowa pokazała, że jawność i troskę o ludzi traktował bardzo wybiórczo. Poderwało to zaufanie ludzi do sekretarza generalnego i komunistycznego państwa.

Ciekawostka

Dwa dni po wybuchu urzędzenia w Polsce wykryły znacznie większą niż normalnie aktywność **izotopów promieniotwórczych** w powietrzu. Polscy naukowcy podnieśli alarm i przekonali władze, aby podać ludności środek blokujący wchłanianie substancji radioaktywnych. Następnego dnia rozpoczęła się akcja podawania płynu Lugola, przede wszystkim dzieciom do 17. roku życia. W ciągu kilkudziesięciu godzin przyjęło go 18,5 mln osób.

Polityka zagraniczna

Michaił Gorbaczow spotykał się z politykami Zachodnimi i robił na nich dobre wrażenie.

⌋ Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz

Historia powszechna.

Wiek XX

Nowy lider komunistów doszedł do wniosku, że kompromisowa polityka zagraniczna jest konieczna dla reform wewnętrznych i przestawienia radzieckiej gospodarki na nowe tory, tak aby ZSRR był nadal zdolny do zachowania równowagi militarnej z USA.

Jednocześnie oczekiwane zmiany w kraju mogły nastąpić tylko w sytuacji nowego odprężenia. Jedną

z najważniejszych elementów

polityki Gorbaczowa na arenie międzynarodowej stało się zatem doprowadzenie do kontroli zbrojeń, ukrywane pod propagandowym hasłem „ofensywy pokojowej”. Pięć spotkań przywódców Stanów Zjednoczonych i ZSRR w latach 1985–1988 przyniosło ogromne zmiany we wzajemnych relacjach między obydwojma supermocarstwami i przyczyniło się do spadku napięcia

Pierwsze spotkanie prezydenta USA Reagana z sekretarzem generalnym ZSRR Gorbaczowem we *Fleur d'Eau* podczas szczytu w Genewie w Szwajcarii w 1985 r. Przywódcy rozmawiali o ograniczeniu wyścigu zbrojeń i poprawie wzajemnych stosunków. Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

międzynarodowego. Szczególnie istotne znaczenie miało podpisanie porozumienia o eliminacji pocisków średniego zasięgu z głowicami nuklearnymi w Europie w grudniu 1987 roku. To przyspieszyło działania na rzecz rozmów o redukcji broni strategicznych.

Źródło: Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

W pozyskaniu sympatii ludzi przez Michaiła Gorbaczowa miała udział jego żona Raisa, towarzysząca mu często w podróżach. Była ona wykształconą, elegancką kobietą. Miała też pewien wpływ na politykę. Uczestniczyła w posiedzeniach Biura Politycznego i doradzała mężowi.

Źródło: RIA Novosti archive, image #770286 / Yuri Abramochkin, licencja: CC BY-SA 3.0.

Efektom spotkań Gorbaczowa z amerykańskim prezydentem Ronaldem Reaganem było – obok porozumień rozbrojeniowych – przyznanie sowieckiemu przywódcy 15 października 1990 r. Pokojowej Nagrody Nobla za działalność na rzecz zakończenia zimnej wojny.

O ile w świecie Gorbaczow był chwalony i doceniany, to z ZSRS radził sobie znacznie gorzej. W 1990 roku z jednej strony poparł ogłaszanie suwerenności przez republiki związkowe (w tym Rosję), jednak nie uznał deklaracji niepodległości krajów, które przed II wojną pozostawały niezależne: Litwy, Łotwy i Estonii. Na początku 1991 roku wysłał do Litwy ultimatum, w którym zapowiedział zbrojną interwencję, w przypadku gdy miejscowe władze nie uznają konstytucji Związku Sowieckiego. Nie czekając na odpowiedź, stacjonujące na Litwie oddziały Armii Sowieckiej przejęły kontrolę nad budynkami państwowymi w Wilnie. 13 stycznia 1991 roku 14 osób, broniących dostępu do siedziby telewizji, zginęło rozjechanych przez sowieckie czołgi (702 osoby odniosły rany). Zdjęcia z tej masakry obiegły świat.

Pozycja Gorbaczowa w ZSRS zaczęła być podważana. Znaczący wpływ na to miał szybki spadek poziomu życia mieszkańców, a także utrata kontroli nad byłymi krajami sojuszniczymi w Europie Wschodniej. W sierpniu doszło do puczu, podczas którego

partyjni, twardogłowi spiskowcy próbowali odzyskać władzę i odwrócić proces zmian. W obronie Gorbaczowa wystąpił prezydent Federacji Rosyjskiej Borys Jelcyn, który tym samym zdobył olbrzymie uznanie. Jednocześnie Gorbaczow wciąż tracił w oczach obywateli. Kraj, którego formalnie był prezydentem – Związek Sowiecki – rozpadał się. Wszystkie republiki formalnie ogłosiły deklaracje niepodległości. 25 grudnia 1991 roku Gorbaczow zrezygnował z urzędu. Tego samego dnia, o godzinie 19:32 po raz ostatni na Kremlu opuszczono czerwoną flagę ZSRS z sierpem i młotem, zastępując ją biało-niebiesko-czerwoną flagą Rosji.

Słownik

cenzura

(łac. *censura* – sąd krytyka) kontrola, zazwyczaj państwowa, nad wszelkimi publikacjami (prasa, widowiska teatralne, audycje radiowe itd.); urzędowa ocena ich pod względem politycznym i moralnym; **cenzura rewolucyjna** – kontrola publikacji przed ich ukazaniem społeczeństwu; **cenzura represyjna** – kontrola publikacji po ich ukazaniu się społeczeństwu

głasność

(ros. *Гласность* – jawność) rosyjskie słowo oznaczające wygładzanie wizerunku władcy; główny element pierestrojki ros.

izotopy promieniotwórcze

odmiany pierwiastków, których jądra atomów ulegają przemianie promieniotwórczej

korupcja

(łac. *corruptio* – zepsucie) nadużywanie stanowiska publicznego (np. politycznego) i płynących z tego tytułu przywilejów w celu uzyskania prywatnych korzyści

Kreml

(ros. *кремль*) gród warowny na wzgórzu, położony na wschodnim brzegu rzeki Moskwy. Składa się z zabudowań książęcych, cerkwi i budynków administracyjnych. Nazwa Kreml jest też synonimem władzy centralnej w Rosji

pierestrojka

(ros. *Перестройка* – przebudowa) proces przekształceń systemu komunistycznego ZSRS, który miał miejsce w latach 1985–1991; obejmował m.in. zmiany w systemie społecznym, ekonomicznym i politycznym

Słowa kluczowe

głasność, Gorbaczow, kampania antyalkoholowa, komunizm, pierestrojka, świat na przełomie tysiącleci, Związek Sowiecki

Bibliografia

E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012.

R. G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tł. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematem i wykonaj polecenia.

Michaił Gorbaczow

Źródło: The Official CTBTO Photostream - Reagan and Gorbachev Arrive, 1986, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 2.0.

Polecenie 2

Wskaż, które reformy wprowadzone przez Michaiła Gorbaczowa przyczyniły się do rozpadu bloku wschodniego. Odpowiedź uzasadnij.

Polecenie 3

Na podstawie wymienionych w schemacie reform, określ do czego dążył Michaił Gorbaczow.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Co Gorbaczow chciał zmienić w gospodarce? Zaznacz poprawne odpowiedzi.

Ćwiczenie 2

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wyjaśnij co Rosjanom spodobało się w nowym przywódcy państwa.

” Jakiegokolwiek porównanie Gorbaczowa z jego poprzednikami musiało wypaść na korzyść nowego przywódcy ZSRR. Na tle pokazywanych przez 20 lat w telewizji 70–80-letnich starców Gorbaczow wydawał się stosunkowo młodym człowiekiem – reprezentował inne pokolenie, do którego należała większość obywateli kraju. Na czele partii wreszcie stanął człowiek, który potrafił mówić bez kartki. Postrzegano to niemal jako cud, ponieważ wydawało się już, że przywódcy partyjni na jego szczęblu dawno utracili zdolność do wypowiedzenia kilku zdań „na żywo”, bez czytania. Ogromną sympatię do Gorbaczowa wzbudzało choćby to, że widziano w nim normalnego, żywego, bezpośredniego człowieka.

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z tekstem i na jego podstawie odpowiedz na pytanie, kto jest adresatem słów Michaiła Gorbaczowa, a kto ma być inicjatorem tych zmian.

” A. Jach

Wpływ głośności na narodziny nowej kultury politycznej i społeczną aktywność obywateli ZSRR w drugiej połowie lat 80. XX w.

Jako pierwszy w latach 80. XX w. do terminu „jawności” nawiązał generalny sekretarz KPZR Gorbaczow. W napisanej na potrzeby świata zachodniego książce *Przebudowa i nowe myślenie dla naszego kraju i całego świata* stwierdził, że „jawność to dziś nieodłączna cecha normalnej duchowej i moralnej atmosfery społecznej, pozwalającej człowiekowi głębiej zrozumieć, co się z nami stało, co się dzieje dziś, do czego dążymy, jakie mamy plany, i dlatego pomaga ona świadomie uczestniczyć w przebudowie”.

Źródło: A. Jach, *Wpływ głośności na narodziny nowej kultury politycznej i społeczną aktywność obywateli ZSRR w drugiej połowie lat 80. XX w.* Cytat za: Na wschód od linii Curzona : księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi, red. R. Król-Mazur, M. Lubina, Kraków 2014, s. 51.

Ćwiczenie 8

Przeanalizuj poniższą fotografię i na jej podstawie wykonaj polecenie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ćwiczenie 9

Przeanalizuj podane źródła i na ich podstawie wykonaj polecenia.

Źródło 1

” Jacek Kaczmarski

Czastuszki o Pierestrojce

Odrodzenie państwa w drodze!

Już nie grozi nam agonia!

Wspólnie się radują srodze

Litwa, Łotwa i Estonia.

Pieriestrojka szlaki mości

Do osiągnięć i honorów!

Nie posiada się z radości

Ukraina i Białoruś.

Ekonomia rusza z posad

I oblicze życia zmienia!

Z entuzjazmem w mocnych głosach

Śpiewa Gruzja i Armenia.

Jawność oczy nam odstania

I w umysłach cuda sprawia!

Już do nóg się za to kłania

Azerbejdżan i Mołdawia

Wspólny trud, to wspólne dzieło!

Partykularyzmem – basta!

Marszem więc wkraczają w przełom

Tadżykistan i Kazachstan.

Zbudujemy kraj nad kraje!

Tylko zechciej chcieć – i potraf!

Jak za cara Mikołaja!

Jak za cara Piotra!

Źródło: Jacek Kaczmarski, *Czastuszki o Pierestrojce*, 1987.

Źródło 2

” P. Kuspys

Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy

Już 21 grudnia 1991 roku Ukraina, Rosja i Białoruś powołały Wspólnotę Niepodległych Państw. Kilka dni później do WNP przystąpiły kolejne państwa: Azerbejdżan, Armenia, Kazachstan, Kirgizja, Mołdowa, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. W 1993 roku członkiem Wspólnoty została również Gruzja. Obecnie pełnoprawnymi członkami WNP jest tylko siedem państw postradzieckich: Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgizja, Rosja, Tadżykistan i Uzbekistan. Trzy kolejne państwa – Azerbejdżan, Mołdowa i Ukraina – mają status obserwatorów, a Turkmenistan od 2005 roku jest państwem stowarzyszonym z WNP. Do niedawna status członka pełnoprawnego miała również Gruzja, jednak po wydarzeniach z sierpnia 2008 roku, gdy wojska rosyjskie wkroczyły na jej terytorium, Tbilisi wycofało się z prac WNP.

Źródło: P. Kuspys, *Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy*. Cytat za: Biuletyn Opinii 10 (2009), s. 2.

Zapoznaj się z poniższymi fragmentami tekstu i wykonaj polecenia.

Fragment 1

” A. Bartnicki

Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa

W 1985 r. Michaił Gorbaczow podjął trzy brzemiennie w skutki decyzje, które pogłębiły chaos ekonomiczny ZSRR. Ogłosił kampanię antyalkoholową, która uszczupliła dochody budżetu państwa o blisko 10 mld rubli, skokowo zwiększył inwestycje, które w orgii marnotrawstwa, niekompetencji i ogólnego zacofania ekonomicznego nie przyniosły oczekiwanych efektów, a wymagały wciąż nowych nakładów, wreszcie zmniejszył import towarów przemysłowych powszechnego użytku. To zaś wywołało panikę, skutkującą niekontrolowanym wzrostem inflacji. Pierwszy etap „przyspieszenia” zakończył się fiaskiem. Reformy płac doprowadziły do narastania presji inflacyjnej. Niepowodzeniem zakończyła się odziedziczona po Andropowie kampania podnoszenia dyscypliny pracy, a także zupełnie nowa kampania antyalkoholowa. W pierwszym wypadku szybko okazało się, że rygorystyczne przestrzeganie jakości grozi załamaniem się produkcji w ogóle, kampania antyalkoholowa doprowadziła zaś do dramatycznego ograniczenia wpływów budżetowych i do nie mniej dramatycznych niepokojów społecznych.

Źródło: A. Bartnicki, *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa*. Cytat za: *Miscellanae Historico-Iuridica* 7, (2009), s. 196-197; 206 – 207.

Fragment 2

A. Bartnicki

” *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa*

Druga faza reformy miała miejsce w latach 1987–1988. Jej centralnym punktem stało się uchwalenie ustawy O przedsiębiorstwach państwowych. Nowe prawo wprowadzało do gospodarki radzieckiej elementy wolnego rynku. Przedsiębiorstwa państwowe miały sporządzać własne plany, stać się samowystarczalne, zaopatrywać się u konkurujących ze sobą dostawców, współzawodniczyć w walce o zamówienia państwowe itp. Nakazowe planowanie miało być ograniczone do realizowania zamówień państwowych, reszta gospodarki miała pracować na zaspokojenie popytu wewnętrznego. Wyniki okazały się fatalne. Przeznaczenie towarów na rynek nie miało sensu bez uwolnienia cen, ograniczeń budżetu i prerogatyw dyrekcji. Jedynym rezultatem reformy była utrata przez państwo kontroli nad funduszem płac.

Źródło: A. Bartnicki, *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa*. Cytat za: *Miscellanae Historico-Iuridica* 7, (2009), s. 196-197; 206 – 207.

Fragment 3

” A. Bartnicki

Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa

W połowie 1988 r. rozpoczęła się trzecia i ostatnia faza „pierestrojki”, mająca w założeniu przynieść ograniczone reformy polityczne. W czerwcu 1988 r. na XIX Zjeździe KPZR Gorbaczow obiecał przeprowadzenie powszechnych wyborów. Według jego zamierzenia w ZSRR miał powstać nowy, dwuizbowy organ ustawodawczy – Zjazd Deputowanych Ludowych. Sam projekt w gruncie rzeczy nie był nowatorski. Obecność i funkcjonowanie organów przedstawicielskich

w ZSRR były zagwarantowane konstytucyjnie w ustawach z lat 1936 i 1977 (tzw. Rada Najwyższa ZSRR). Przynajmniej teoretycznie nowy radziecki parlament miał być więc formą kontynuacji przyjętych wcześniej wzorów. Projekt reform konstytucyjnych Gorbaczowa szedł jednak znacznie dalej, zakładał bowiem powołanie struktury szerszej i bardziej pluralistycznej. Zjazd Deputowanych Ludowych miał składać się z 2 250 deputowanych wyposażonych w rozległe pełnomocnictwa. Autorzy reformy nadawali tej instytucji charakter „najwyższego organu władzy” o nieograniczonych kompetencjach. Zjazd mógł podjąć każdą decyzję i rozpatrzyć dowolny problem. Deputowani ludowi otrzymali formalny tytuł deputowanych ZSRR, co w założeniu czyniło ich przedstawicielami całego narodu. W okresie między Zjazdami organem władzy ustawodawczej była Rada Najwyższa, która wybierała ze swojego grona prezydium i przewodniczącego.

Źródło: A. Bartnicki, *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa*. Cytat za: *Miscellanae Historico-Iuridica* 7, (2009), s. 196-197; 206 – 207.

Fragment 4

” A. Bartnicki

Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa

Decydującym ciosem dla dalszego istnienia ZSRR było wybranie na prezydenta Rosji zaciekłego przeciwnika Gorbaczowa – B. Jelcyna (12 czerwca 1991). Urząd prezydenta pojawił się w Rosji w wyniku ustaleń IV Zjazdu Deputowanych Ludowych. 17 marca 1991 r. decyzję Zjazdu potwierdziła wola obywateli wyrażona w referendum, w którym 76,6% głosujących poparło ideę utworzenia urzędu. Prezydent Rosji miał w założeniu ustawodawcy wzmocnić władzę centralną w nowo tworzącym się państwie, miał także gwarantować

utrzymanie integralności wielonarodowego państwa i skuteczne przeprowadzić reformy polityczno-ustrojowe.

Wybór Jelcyna na prezydenta Rosji wywołał niezwykle skomplikowaną sytuację polityczno-prawną. Oto formalnie na tym samym obszarze państwowym urzędowało dwóch prezydentów – Gorbaczow jako prezydent państwa związkowego ZSRR i Jelcyn – jako przywódca największej republiki owego państwa – RSFRR (Rosji). Sytuację dodatkowo komplikował fakt, że nie było jasnego rozgraniczenia kompetencji obu prezydentów, przy czym formalnym zwierzchnikiem sił zbrojnych ZSRR, jak również kreatorem polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa związkowego (ZSRR) pozostawał Gorbaczow (tak też go postrzegano na Zachodzie), z drugiej strony ZSRR nie był w stanie funkcjonować bez oparcia (i finansowania) ze strony najsilniejszego członka państwa związkowego – Rosji. Sierpniowy pucz gen. Janajewa (18–21.08.1991) przyspieszył i tak nieuchronną destrukcję organów władzy ZSRR. Jej kompetencje stopniowo zaczęły przejmować władze Rosji. Zaraz po stłumieniu puczu doszło do dramatycznego spotkania Gorbaczowa z Jelcynem na forum nadzwyczajnej sesji Rady Najwyższej (23.08.). W jego rezultacie prezydent Rosji faktycznie pozbawił prezydenta ZSRR władzy i wpływu na bieżące decyzje polityczne. Gorbaczow nie do końca zdawał sobie sprawę z faktu, że sierpniowy pucz zmienił nie tylko państwo, ale też charakter jego władzy.

Źródło: A. Bartnicki, *Michaił Gorbaczow – prezydent upadającego państwa*. Cytat za: *Miscellanae Historico-Iuridica* 7, (2009), s. 196-197; 206 – 207.

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Reformy Michaiła Gorbaczowa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

LIV. Świat na przełomie tysiącleci. Uczeń:

1) charakteryzuje proces rozpadu ZSRS i określa jego następstwa;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- przedstawia reformy wewnętrzne Michaiła Gorbaczowa i ich następstwa;
- rozpoznaje przykłady nowych elementów w polityce zagranicznej ZSRS, wprowadzonych przez Michaiła Gorbaczowa po 1985 roku;
- wyjaśnia, dlaczego rosyjskie słowa *glasnost* i *perestrojka* weszły do światowego języka.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel poleca uczniom przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wstępna:

1. **Raport z przygotowań.** Nauczyciel, przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca, by uczniowie przygotowali - każdy indywidualnie - mapę myśli związaną z tematem. Wybrana osoba lub ochotnik zapisuje propozycje na tablicy. Nauczyciel inicjuje rozmowę wprowadzającą w temat lekcji.

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacje uczniów.** Wskazani przed lekcją uczniowie prezentują i omawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel oraz inni uczniowie zadają pytania prezentującym, w razie potrzeby uzupełniając ich wypowiedzi.
2. **Praca z multimedium („Schemat”).** Nauczyciel poleca wybranemu uczniowi, aby przeczytał polecenie 2: „Wskaż, które reformy wprowadzone przez Michaiła Gorbaczowa przyczyniły się do rozpadu bloku wschodniego. Odpowiedź uzasadnij”. Poleca uczniom, aby podzielili się na grupy i opracowali w nich odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedź, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
3. Nauczyciel czyta polecenie 3 : „Na podstawie wymienionych w schemacie reform, określ do czego dążył Michaił Gorbaczow” i poleca uczniom, aby wykonali je w parach. Wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie

ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udziela też uczniom informacji zwrotnej.

4. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia od 1 do 6 – od najprostszych do najtrudniejszych – i będą to robić wspólnie. Wybrana osoba czyta po kolei polecenia. Po każdym przeczytanym poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na przygotowanie się, a następnie ochotnik udziela odpowiedzi. Reszta uczniów ustosunkowuje się do niej, proponując swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazując mocne i słabe strony pracy uczniów.

Praca domowa:

1. Napisz streszczenie tekstu zawartego w sekcji „Przeczytaj”.

Materiały pomocnicze:

E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012.

R. G. Pichoja, *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tł. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z sekcją „Schemat”, aby przygotować się do późniejszej pracy.